

Banovich Tamás

2013.06.13.

Az Ön filmje, az Ezek a fiatalok, megkerülhetetlen a hatvanas évek magyar ifjúsági kultúrája szempontjából. Emiatt beszélgetünk elsősorban most, főként az Ön populáris zenéhez fűződő viszonyára fókuszálva. Mindehhez persze megkerülhetetlen, hogy az előzményeket, tehát rendezői pályájának azokat az állomásait is nagyvonalakban megismerjük, amelyek Ön szerint kiemelendők az Ezek a fiatalokkal kapcsolatban.

Az az igazság, hogy a közel 90 esztendő kicsit összenyomja az idősávokat. '50-ben végeztem a Filmművészeti Főiskolán, s miután ez volt az első végzős évfolyam, nem bántották. Levizsgáztunk, de valahogy úgy jött össze, hogy nem is kaptam meg a diplomámat, csak később, mikor már szükség volt rá. A diploma után az emberek rögtön kerestek valami állást, mert máskülönben „munkakerülővé” váltak, és ennek súlyos következményei voltak: például munka nélkül senki sem lakhatott Budapesten. Szerencsére természetes volt, hogy fölvettek a Filmgyárba. Nagyon szorgalmas ember voltam, be is adtam rögvest egy forgatókönyvet, de elutasították, aztán egy másikat, azt pedig odaadták másnak. El is mondták, hogy miért.

Minden ellenkező híreszteléssel szemben hihetetlenül buta emberek voltak minden magas pozícióban, akik mindenről rendkívül kevés információval rendelkeztek. Révai József,¹ akiről a fiatal entellektüelek kicsit borzongva beszéltek, egy lelkes magyar tanító színvonalán volt, csak a marxizmus még a maradék önálló gondolatát is szétverte. Nemes Dezső,² aki az Akadémián volt osztályvezető, négy elemi végzett. Szóval ijesztő volt. Írt egy könyvet az Internacionáléről, figyelmesen végigolvastam. Ennyi átlátszó ostobaságot! Lukács³ persze rafináltabb volt. Lényeg, hogy a legtöbbször fel sem fogtam, hogy mit csinálhattam. Igaz, a főiskolán nem voltam egy jó fiú. De a forgatókönyveknél nem értettem, miért jó, ha mindig Máriássy⁴ csinálja meg azt, amit én adtam be. Ha minden bezáródik, akkor kell keresni egy harmadik utat. Sokáig gondolkoztam, és egy éjszaka rájöttem arra, hogy olyan filmet kell csinálni, amiben nincs szöveg. Mert a szövegbe mindenki bele tud kötni. Akkoriban

¹ Révai József (1898-1959), kommunista író, népművelési miniszter 1949-1953 között, a Rákosi-korszak vezető ideológusainak egyike.

² Nemes Dezső (1908-1985), Kossuth-díjas történész, író. 1939-1943 között valójában a moszkvai Lomonoszov egyetemen hallgatott történelmet.

³ Lukács György (1885-1971), nemzetközi híró marxista filozófus, esztéta.

⁴ Máriássy Félix (1915-1975), Kossuth-díjas filmrendező.

gátlástalanul betiltottak filmeket. Pénz nem számított. Rájöttem, hogy olyat kell csinálni, amelyben egy szó nem hangzik el. Szerencsére találtam egy trendi háttérrel: akkor a folklór nagyon divatosnak számított. Ami azért furcsa, mert ugyanakkor minden, ami a paraszti világgal kapcsolatos volt, az már gyanúsnak számított. De mégis rettentő pénzeket fizettek értük. És akkor csináltam egy táncfilmet. Ez volt az *Ecseri Lakodalmas*.⁵ Partitúraszerű forgatókönyveket írtam. Tehát volt egy leírás, alaprajz, mozgással együtt, és volt kotta is. Ha nagyon nem lehetett a kottafejekből kiszámolni a mozgások pontos hosszát, akkor oda volt írva, hogy hány másodpercig tartanak. Miután megírtam, megtanultam az egészet a zenével és a koreográfiával együtt, és így írtam meg a technikai forgatókönyvet.

Az első filmjei mind népi témát dogoztak fel?

Igen, ezek mind népi filmek voltak. Természetesen arra bázíroztam – mert nem is lehet másképpen, hiszen a film az egy absztrakció –, hogy legyen a történéseknek egzakt alapja. A semmiből nem lehet valamit csinálni. Az elképzelésem az volt, hogy a színpadi táncnál mindent egy irányban kell megmutatni, hogy a néző befogadhasson mindent, ami a színpadon történik. A színpad törvényei szerint rengeteg a fölösleges mozgás. Be kell jönni, ki kell menni, elő kell készülni a mozgásra, stb. Én ezeket kihagytam, mert egy folyamatos történetben gondolkodtam. Ezek a filmek még a buta emberek torkán is lementek, mert egyrészt közérthetőek voltak, mert ismerni lehetett a bennük felcsendülő dallamokat. Másrészt rögtön az első megjelenéskor már nemzetközi érdeklődést váltott ki. A táncosok boldogan csinálták, egyrészt azért, mert végre a filmvászonra kerültek, és még pénzt is kaptak érte.

Miután az első film körül nagy volt a nemzetközi felhajtás, a második még nagyobb figyelmet kapott. Ennek *Cigánytánc*⁶ volt a címe, és ebben a filmben már sokkal több eredetiséget tudtam hozni. Hatvan táncfilmet csináltam. Később már nemcsak népi táncokat, hanem balettet is készítettem. Mázlista voltam. Mázlista azért, mert a főiskoláról nem rúgtak ki. Mázlista voltam azért, mert bekerültem a Filmgyárba. Mázlista voltam, hogy ezt kitaláltam. Ezzel többet voltam „placcon” a szakmában, mintha csináltam volna háromévenként egy nagyfilmet. Így mentek a dogok, szépen, amíg tartott a Rákosi-rendszer: 1955-ig. Ekkoriban mindenki igyekezett alkalmazkodni a felsőbb erőkhez a végletekig.

⁵ A film zenéjét Maros Rudolf komponálta.

⁶ A film zenéjét Csenki Imre komponálta.

Képzeld el, hogy az öreg, Kossuth-díjas rendezők úgy ültek, mint a kisgyerekek egy szobában, mikor lejött a minisztériumból egy miniszterhelyettes, és kikérdezett marxizmusból. Keleti⁷ puskázott a Fábri⁸ hátán lévő puskából, hogy jó legyen a vizsgán. Rettegtünk.

Így érkezünk '56-hoz. Megéreztem, hogy világpolitikailag nagyon nagy változás nem lehet, de valami történni fog. Akkor írtam egy forgatókönyvet egy mesefilmhez. Már korábban kérdezték, hogy miért nem akarok nagyfilmet csinálni? Nem nagyon akartam mondani, hogy én szeretnék nagyfilmet csinálni, csak azért nem kezdek bele, mert az gyanús. De ekkor kitaláltam a mesét, aminek örültek, mert hiánycikk volt. Volt benne egy király, de volt neki katonája, meg volt titkos rendőr, gazdasági ember, volt hóhér, aki órabérben dolgozott, szóval minden megvolt, ami egy meséhez kell. Darvas⁹ először jóváhagyta a filmet. Utólag rájöttem, hogy borzasztó rossz címet adtam neki: *Eltüsszentett birodalom*. De '56-ban valahogy mindez nagyon reálisnak hatott. És nem gondoltam arra, hogy rosszul fog elsülni, meg kell mondanom őszintén.

Mi volt a félreérthető benne?

Látszólag semmi félreérthető nem volt benne. De aki tudta, hogy én most csinálom az első játékfilmemet, az úgy jött oda, hogy no, most majd mindenkit leleplezünk benne. Darvas ritka művelt ember volt, tehát ő sok mindent beleértett, de végül azt mondta, hogy „kérem szépen, végül is demokrácia van. Itt van ez a fiatalember, csinálja meg, majd meglátjuk, mi lesz.” És elkezdtem csinálni a filmet. Pontosan október 23-ra készült el. Akkor már sorra zártak be a mozik, és nem lehetett bemutatni, mert hát egy premier az premier. Én eredetileg karácsonyra szerettem volna kiadni, mert az jó a gyerekeknek is, és hátha megértik a felnőttek is. Áprilisban kezdtek a mozik ismét kinyitni, és ez volt az első film. A fene tudja, hogyan, de volt valami a pesti körökben, hogy itt valami érdekes készül. De már túl voltunk '56-on! Márpedig a filmben az van, hogy akár tüsszentett a király, akár nem, azt kell mondani, hogy „egészségére!”. Mikor kezdődik a film, akkor egy tábla hirdeti, hogy „királyi terület, minden tilos”. A végén, mikor megdől a zsarnok király hatalma, ugyanezen a táblán már az áll: „a

⁷ Keleti Márton (1905-1973), Kossuth-díjas filmrendező.

⁸ Fábri Zoltán (1917-1994), Kossuth-díjas filmrendező.

⁹ Darvas József (1912-1973), író, népművelési miniszter 1953-1956 között.

zsarnokságnak vége”. Képzeld el mindezt 1957 tavaszán, mikor még kijárási tilalom volt! Én akkor még nem ismertem az Illyés versét,¹⁰ de akkor már mindenhol betéve tudták.

Az Urániában volt a bemutató. Én nem voltam ott, mert volt egy lehetőség: kimentem Párizsba az Állami Népi Együttesel. De éreztem, hogy valami baj van, csak nem tudtam pontosan, hogy micsoda. Volt egy operatőr a filmgyárban, úgy hívták, hogy Illés Papi.¹¹ Fogalom volt a neve már akkor. Papi eljött Párizsba, félrehívott, és azt mondta: „Tamás, ne menj haza!” „De kisgyerekem van, meg feleségem” – mondtam. Amikor az Állami Együttes visszamegy, akkor visszamegyek én is – gondoltam. Nem tudtam, hogy miután bemutatták a filmet – ezt a feleségem mesélte el, tehát másodkézből tudom –, volt egy jó fél órás tapsvihár, de még aznap éjszaka a pártközpontban a plakátokat átragasztották, hogy a többi előadás elmarad. Volt egy Köllő nevű figura – később stúdióvezető lett a Filmgyárban –, ő mondta végül azt, hogy „biztosan tájékozódta róla, hogy az ország nehéz gazdasági helyzetben van, és hát téged nem tudunk többet kifizetni, mert le kell építeni a stábot.” A lényeg az, hogy nem mondták meg – mert ilyet nem illik mondani -, hogy a film be lett tiltva. Ők tudták, én nem tudtam, nekem nem mondták. De azt mondták, hogy engem már nem tudnak fizetni, miközben sürgettek, hogy fejezzek be egy másik munkát.

Ezután következett a tíz éves szilencium?

Igen. Ráadásul a legjobb korszakomban voltam. Nem tudtam állást találni, miközben ugye a disszidálástól rengeteg álláshely volt Budapesten. Tíz évig segédmunkás voltam. Egyszer csak aztán váratlanul hívtak, és megkérdezték, tudnék-e egy rendes játékfilm hosszúságú táncfilmet csinálni? Persze, hogy tudok!

Ez volt Az életbe táncoltatott lány?

Igen. Ez hatalmas munka volt. Vujicsics¹² írta a zenéjét. Március¹³ körül lett készen, vagy februárban, nem emlékszem pontosan. A lényeg, hogy az volt a szokás, hogy a Cannes-i Fesztivál igazgatója körbejárja az országokat, és felajánlanak neki három vagy négy filmet,

¹⁰ Itt Banovich az *Egy mondat a zsarnokságról* című versre gondol.

¹¹ Illés György (1914-2006), Kossuth-díjas operatőr.

¹² Vujicsics Tihamér (1929-1975), zeneszerző.

¹³ Ti. 1965 márciusa.

majd ő kiválasztja azt, amely szerinte a fesztivállal valamiféle összefüggésben van. Magyar film addig soha nem kapott díjat, legfeljebb néha egy-egy színész.

Én akkor fejeztem be ezt a filmet, a nevem fel sem merült. Megmutattak az igazgatónak három filmet, és a pasas azt mondta, hogy „kérem, sajnos az idei fesztiválon ezek közül egyiket sem tudjuk bemutatni.” Teljes pánik, mert ez politikai kérdés volt: addig minden évben ki tudtak küldeni Cannes-ba olyan filmet, amit elfogadtak. Délután ment vissza a fickó Franciaországba. Már ment volna el, de a filmesek és a tévések olyanok, hogy ha mennek a folyosón a filmgyárban, és hallanak valami zenét vagy szöveget, akkor bemennek a vetítőterembe, és nézik egy ideig. Épp az én filmem ment az egyik stúdióban. Az igazgató belenézett, kijött, felment az igazgatóságra, és azt mondta: „kérem szépen, itt láttam a vetítőben egy filmet, és én azt szívesen bemutatnám, mert internacionalista, mert a tánc amúgy is nagyon ritka!”

Mivel előtte le voltam tiltva, azt mondták neki, hogy ez még nincs befejezve, hátra vannak az utómunkálatok. A pasas erre megsértődött. Azt mondta: „uram, én húsz éve vagyok a Fesztivál igazgatója, én azelőtt gyártási ember voltam. Ennek a filmnek láttam a főcímét is, nem tudok magyarul, de láttam, hogy az főcím, a végén pedig ott volt, hogy Vége, tehát készen van.” Mint utólag kiderült, két hét múlva küldött egy meghívót. Akkor én még erről semmit nem tudtam – azért titkot tudnak tartani, én frissen voltam ott újra, nem voltak füleseim, mert a Gyárba tíz évig be sem mentem. Láttam, hogy időnként valakik furcsán néznek rám, aztán tovább mennek. A film híre a legfelsőbb vezetésig is eljutott, mert a kérdés fennállt: kiküldhetik-e a filmet, vagy nem? Mindenki féltette az állását. Végül felülről az az utasítás jött, hogy Cannes-ba muszáj menni. És a film tényleg kijutott Cannes-ba. Lement a film. Csorgott rólam a verejték, mert az előző filmen unatkoztak, fecsegték a nézőtéren, kimentek, a székek felcsapódtak, ilyesmi. Akkor itt mi lesz? De egyre nagyobb csend lett, a végén meg hatalmas taps. Magyarországon tíz évig nem írták le, mint utólag kiderült, hogy kaptam egy díjat.¹⁴

Ezután viszont már nem akartam nagyon táncfilmeket csinálni, mert közben haladt a világ: az amatőrök megérezték a szagát, hogy mi most a modern. A tánc korábban még jó volt, de 1965 után már nem volt olyan jó. És ekkor elmentem egyszer egy beat-koncertre, és nagyon megtetszett.

¹⁴ A film a fesztivál technikai nagydíját kapta 1965-ben.

Melyik együttes koncertjére?

A Metróra. Nekem annyira nem tetszett az énekes,¹⁵ mert orrhangon énekelt, és nem volt olyan modern, de körülötte voltak jó zenészek. Aztán láttam az Omegát is, az nagyon tetszett nekem, bár azt nagyon utáltam, hogy halandzsa angolul énekeltek. Lekoppintották a Luxembourg Rádiót majd leírták fonetikusán, és gátlástalanul énekeltek ezeket a szövegeket. Illéséket már akkor láttam, amikor már volt önálló magyar számuk. Mert ők is énekeltek a nyugati dalokat, de egyszer csak hallottam, hogy a sajátjaikba beleszűrődnek népdaltöredékek például. No, mondom, ez kimeríti tulajdonképpen a népi művészet kategóriáját. Az ilyen művészet ott kezdődik, amikor egy társaság, amely nem professzionalista, tehát nem abból él, hogy háttérzenét vagy szalonzenét játszik, valamit akar mondani, és amelynek saját olyan egyéni zenéje van, ami nemzetközileg is megállja a helyét. Már '65-ben éreztem, hogy ez valami egészen új dolog, de akkor még nem nagyon ugrálhattam. Voltak témáim, de mikor óvatosan elkezdtem mondani őket, láttam az arcokon, hogy nem tetszik. És akkor megkérdeztem a gyárban: érdekel ez titeket? És azt mondták: jó, legyen!

Valóban érdekelte őket ez a téma? Ha jól tudom, akkor a kulturális politika az ön filmje előtt még nagyon ambivalensen viseltetett a beatzene iránt.

Őszintén megvallva, én nem voltam az akkori kultúrpolitikához közel. Elmentem a filmfőigazgatóhoz, és ő azt mondta, hogy ezt meg kell beszélni X elvtárral. Akkor elmentem az elvtárshoz, elmondtam az ötletet, és mázlim volt. A fia reggeltől-estig hallgatta a magnót, és őrjöngött a pasas, de azt mondta, hogy ebben a beatben kell lennie valaminek, ha az ő fia is ilyen. Ezután elmentem három együtteshez, és kiválasztottam az Illést, az Omegát meg a Metrót. Tulajdonképpen ez volt a három legjobb zenekar akkor.

Ha jól tudom, akkor az Atlantis és a Dervis zenekar neve is felmerült. Legalábbis erről árulkodik a forgatókönyv Filmarchívumban őrzött kéziratós példányának egyik széljegyzete. Ezek szerint az volt a terv, hogy minél szélesebb palettán mutassa be a mozgalmat?

¹⁵ Ti. Sztevanovity Zorán.

Nem. Az a baj velem, ha valami megtetszik nekem, és meg akarom csinálni, akkor rendkívül komolyan beleások, mindig körülnézek, utána kőkeményen megnézem, hogy mit bír el egy másfél órás film. Egyszerűen az történt, hogy Illéséket sokat láttam, megismertem őket, természetes és érdekes társaság volt. Érdekes volt az Omega is, kicsit profibbak is voltak, de internacionálisabbak is volt, és volt az Metró, velük is megismerkedtem. Volt még egy érdekes dolog: a fiam akkor érettségizett, és bár nem nagyon keveredett bele, szerette ő is ezt a zenét. Érdekes volt továbbá az a trend, hogy maguk a fiatalok sokan azt mondogatták akkoriban: mi a francnak kell nekem egyetemre járni, négy év után elmegyek, kapok egy bölcsész diplomát, és feleannyit kapok, mint egy jó szakmunkás! Akkor elmegyek inkább szakmunkásnak, és szabad is vagyok, mert nem szólnak bele annyira, mert én vagyok akkor a dolgozó nép! Ez terjedt, és bár ezt katasztrófálisnak tartottam, de nem tudtam, mit mondjak ezzel szemben. A filmben is ez köszön vissza: ott áll egy 18-19 éves fiú, és nem tudja, hogy mit csináljon. Fogalma sem volt. Ahogy az én fiam sem tudta.

Ez a kerettörténet csak egy ürügy volt ahhoz, hogy ezeket a zenekarokat vagy a beat-kultúrát általában bemutassa?

Nem, de az is igaz, hogy nem akartam olyan szereplőt, aki aktív. Inkább egy szemlélődő típust akartam. Megismerkedtem Szörényivel¹⁶ és az Illéssel. Tőlem egy kicsit féltek, mert már felnőtt voltam, meg filmes. Az Illés volt szerintem a leghajlékonyabb és a hozzám legközelebb álló zene, és úgy döntöttem, elmegyek velük két napra és reggeltől estig Bartók népdalgyűjtéseit játszom nekik, hogy ivódjon beléjük. Így is történt. Ezután kezdtem el írni a forgatókönyvet. De tudtam, hogy kell valami civil téma, és így jött a fentebb említett probléma.

Mindenképp játékfilmben gondolkodott?

Abszolút.

Az fel sem merült, hogy dokumentarista filmet készítsen a beatról?

¹⁶ Szörényi Levente (1943), Kossuth-díjas zeneszerző, énekes, az Illés együttes frontembere.

A dokumentumfilmet lehet a legkönnyebben betiltani. De én azt szerettem volna csinálni, hogy ezt a beatzenét beágyazom a korba. És ezt hogy lehet elérni? Valakin keresztül, aki bizonyos mértékig kívül áll, tehát nem csápol, nem gitározik, mert én rettentően utálok a dilettantizmust ilyen szempontból. Ez a rossz mellékszöveg valahol a beatnek, hogy valaki egyáltalán nem ért hozzá, de azt hiszi, hogy veri a hangszert, és akkor az már beat-zene. Amerikában is persze. Szóval elkezdtem velük dolgozni. Így esett a választás egy olyan diákfigurára, akinek konfliktusa van a továbbtanulással, szerelmi problémái vannak és a zene is érdekli.

A fontosabb szereplők közül a Koroknait alakító Kosztolányi Balázs volt az egyetlen, aki nem saját magát alakította filmben. Az Ön döntése volt, hogy a zenekarok például a saját nevükön szerepeljenek?

Ez volt a legfontosabb! Tudtam, hogy ha át tudom törni a falat, és engedélyezik, hogy bemutassák a moziban a filmet, akkor annak nagy visszhangja lesz. Tudtam, hogy a mozi biztosan tele lesz, mert Párizsban láttam a Beatlest, meg az örületet, ami őket körbevette.

Párizsban koncerten látta a Beatlest? Vagy a Beatles-filmeket sikerült megnéznie?

Őrüdt mázlim volt, mert akkor voltak Párizsban, amikor én, és parókában volt fél Párizs: gombafrizurájú parókat hordtak az emberek. A feleségemmel együtt voltam, euforikus dolog volt. Kimentünk Párizsba Cannes után. Egy évvel előtte pedig, mikor csórón voltam kint Párizsban az Állami Népi Együttessel, akkor minden beat-filmet megnéztem olcsó mozikban. A beat-filmek úgy mentek, hogy a főcím után már álltak fel a lányok és a fiúk, és az összes helyen már ment is a tánc.

Ha jól gondolom, akkor mindez fontos inspirációja volt az Ezek a fiataloknak is.

Nagyon érzem a zene struktúráját. Van egy ritmusa a beat-nek, aminek az az előnye, hogy lehet rá jól táncolni magyar embernek is. Láttam néhány olyan párt, úgy táncoltak, olyan pontosan és olyan hihetetlen színesen, ami azelőtt ismeretlen volt. Tudod, hogy milyen a szalonzene, nagyon szép kétnegyedek vannak, és arra tipegnek.

A beathez kellett a kerettörténet. Tudtam azt, hogy ez a fiú¹⁷ jó, mert reagált arra, amit látott. Borzasztó fontos volt számomra, hogy ne nagyon színészkedjen. Nincs határozott karaktere, olyasvalaki, aki majd később alakul ki. Keresi, hogy mi legyen belőle.

Ön szerint ezt a karaktert sikerült Kosztolányinak megvalósítani?

Szerintem Kosztolányi nagyon jól csinálta.

Térjünk vissza a zenekarok kiválasztásának menetére.

Rengeteg próbára mentem le. Az érdekelt, hogy miután ők nem hivatásos zenészek voltak, hogyan készül fel a zenekar, és hogyan jönnek össze a számok.

Szociológiai szempontok nem is igazán foglalkoztatták a zenekarokkal kapcsolatban?

Dehogynem. Csak minden ilyen szállal, illetve, ha a családi háttérbe belementem volna, nagyon sok idő ment volna el, márpedig egy ilyen film nem lehet hosszú.

Elég sok kritika érte a filmet már annak idején is amiatt, hogy magát a beat-nemzedéket és a mögötte álló szubkultúrát nem, illetve nem valóságosan ábrázolja.

Pedig állítom, hogy minden naturális volt a filmben.

A koncertjelentek is? Főleg a közönség reakciói tűnhetnek megrendezettnek, sőt talán mesterkéltnek.

Meg akartam ismerni, majd meg akartam tanulni a számokat. A három zenekart külön-külön igyekeztem szociológiai alapon megismerni, de azzal tisztában voltam, hogy hol a határ. Az, hogy engem meghívtak Cannesba, és kiválasztották a filmet, mindenkinek egyfajta reménységet adott, hogy majd pont én csinállok ezek után olyat, amit szintén kihívnak. Arra nagyon figyeltem, hogy ha van is egy kicsi lenézés valamelyik irányból, ha van is vetélkedés

¹⁷ Ti. Kosztolányi Balázs (1952-2012), színész.

a zenekarok között, az ne jelenjen meg. Szóval a filmben nem engedtem, hogy rosszat mondjanak a másiktól. Mindegyik a maga nemében megfelelt az akkori beat szellemnek. Azt is kitaláltam, ami újdonság volt, hogy mire a film elkészül, lemezen kiadom a zenéjét. Csak fel kellett venni, és garantált volt, hogy el fog fogyni. Meg is csináltuk, két órán belül dupla mennyiség fogyott belőle. Volt olyan lány, aki azt kérdezte, hogy „nem megyünk-e el együtt, és meglátod, megéri neked, hogy adj nekem egy lemezt...” Rengeteg ilyen volt.

A nézők statiszták voltak, de úgy, hogy tudtam azt, az igazi statiszta meg az amatőr statiszta között mi a különbség. Lementem koncertekre, ahol arcról már megismertek, és meséltem a gyerekeknek valamit a filmről, akik közül sokan akkor már hallottak is róla, és borzasztóan izgatta őket. És akkor azt mondtam, hogy „nézzétek, aki igazi koncertező, az esetleg eljöhét a forgatásra. Szendvics lesz, meg ilyesmi, de csak azok jöhetnek, akik komoly Illés-rajongók vagy Omega rajongók.” Persze elkezdődött a dörgölözés: „nem lehetne nekem is?” Simán összejött annyi ember, amennyit kiszámoltam, hogy mennyire lesz szükségem. Sehol nem kellett spórolnom.

Őnekik adott utasításokat? Például arra vonatkozóan, hogyan viselkedjenek, hogyan öltözködjének?

Először is megfigyeltem, hogy ők hogy csinálják. Arra kényesen ügyeltem – és volt, akit el is küldtem –, hogy úgy jöjjenek, ahogy amúgy is szoktak. Tehát, ha egy szociológus megnézi ezt a filmet, az pontosan azokat a ruhákat látja, amelyeket a koncerteken. Különböző típusok voltak. Voltak, akik nyakkendőben voltak...

Jampecek, vagányok miért nem voltak/lehettek?

A jampec addigra már kipusztult. Ilyen koncertekre már nem jött el a jampec, mert kinézték.

Farmeres, hosszú hajú fiatalok sem?

De azok voltak, persze.

A filmvásznon nem nagyon látni őket.

Nem próbáltam semmit sem megmondani, hogy te ilyen legyél, vagy olyan legyél, hanem kifigyeltem, hogy kinek mik a sablonjai. Én egész életemben mindig a díszlet mellett voltam. Ez az egyetlen film, amit igyekeztem 99%-ig eredeti környezetben megcsinálni. És ez még egy olyan korszak volt, amikor szépen nyírt hajjal, nyakkendőben, fehér ingben játszottak a zenekarok. Később, már nem tudom mikor – talán egy-két évvel később –, igen: akkor már lehetett másképp is.

És felülről sem jöttek utasítások? Nem voltak olyan vezetők, akik beleszóltak abba, hogy miként rendezze meg a filmet?

Nem. Minden filmemhez megvolt a saját koncepcióm. Ráadásul soha nem egy együttesnek beszéltem, hanem mindenkinek külön-külön. Utólag rájöttem, hogy ez nagyon jó húzás volt. Mert ha mondok valamilyen instrukciót a zenekarnak, akkor biztos, hogy az öt közül kettő nem is figyel oda, egy pedig félreérti. Így viszont odamentem mindenkinek. Tudtam, hogy ők érezték azokat a Bartók-lemezeket, amiket említettem. Megpróbáltam átítani a népzene hangulatával a zenéjüket, és egy-két dologról sikerült lebeszélni is őket, például arról, hogy balkáni ízeket hozzanak be. A flexibilitás megvolt bennük, mindig megértették, hogy miről van szó, milyen zenét akarok. Elmondtam, hogy mi a szituáció, és megértették, majd megírták, és olyan is volt a zene végig.

Ha jól sejtem, akkor az, hogy szabad kezet adott az együtteseknek, és pozitívan állt a nyugatról érkező új populáris zenéhez, nagyon nagy előrelépést jelentett valamennyi korábbi magyar filmhez képest.

Korábban azon az állásponton voltak, hogy nem kell ezt a témát forszírozni, nem írunk róla, majd később bemutatjuk. Később megpróbálta a KISZ a beatet államosítani: elkezdtek például a KISZ ünnepeken a beat-zenekarokat sorra bemutatni. Illéséket meg a többieket. És ők pontosan érezték, mert itt nőttek fel, hogy ahhoz, hogy létezzenek, esetleg pénzt is tudjanak keresni, ki kell valahogy az állammal kiegyezni.

A film természetesen eljutott a minisztériumba; öreg marxista emberek ültek ott, s mivel műveletlenek voltak, borzasztóan imádták a művelt embert. Ennek akkor lett nagy

jelentősége, amikor egy szó szerint művelt, az Operaház rendezője, Nádasdy,¹⁸ egy szép, ősz hajú, hatvanéves embert – aki ha kellett, leült a zongorához, és elmondta, hogyan vannak dolgok, és aki ismerte nem csak a zeneirodalmat, de az irodalmat is – meghívták abba a bíráló bizottságba, amely a film sorsáról is döntött. Nádasdy sosem utasította vissza a meghívást, de ő sem értett a filmekhez. Elolvasta általában az első tíz oldalt, figyelte, hogy a többiek mit mondtak, és abból ő is kialakított valamit. Emiatt mindig hívták, és horribilis összegeket fizettek neki a részvételért.

A bizottság döntött arról, hányad osztályú legyen például a film, mert a negyedosztályú például már betiltást is jelenthet, súlyos következményekkel. Nos, lement a film, majd mindenki elkezdte mondani az akkor szokásos hivatásos szöveget, hogy ez a züllés, a kakofónia hangja, hogy ezek nem tudnak zenélni, stb. Ezt mondta Rényi Péter¹⁹ is, aki a legmagasabb rangú volt közülük, a Népszabadság helyettes főszerkesztője volt akkor, és sokat volt külföldön. Ő volt az etalon. Ő is ezeket mondta, de ekkor Nádasdy Kálmán odafordult a Rényihez, és azt kérdezte tőle: „Péter, hát te botfülü vagy, miért szólsz hozzá? Ez egy nagyszerű zene, ez egy új hullám, itt új zenei struktúrák vannak, és ezek a gyerekek jól játsszák ezt, nem hamisan. Érdekes dolog, örüljetez neki, hogy ilyen dolog kerül a közönség elé!”

Ezt ki mesélte el Önnek?

Mindenütt van egy szerény titkárnő... Amúgy komolyan felmerült a betiltás, mert amit nem látnak, az nem létezik. Ismeret nélkül nincs vágy, ahogy a latin mondás is tartja. Ezt mondja amúgy minden kommunista. A Szovjetunióban megoldható volt, mert még nem volt Luxembourg rádió. Szovjetunió első idejében a computer is a kapitalizmus megtévesztő trükkje volt. No de eljött a pillanat, amikor Aczél áldását adta, miután Nádasdy kiállt a film mellett. Szinte toporogva kint állt a filmterjesztő az ülésteremnél, és az kérdezte: „Mehet?” „Mehet!” De ő is tudta, hogy ez nem egy mámoros pillanat, hanem csak a „mehet”. Ez a „mehet” a gyakorlatban azt jelentette, hogy szabadtéren, a Balaton mellett volt a premier, egy kisforgalmú, kis állomás mentén. A vicces az, hogy lementem, és levittem egy rádióbemondót, egy közismert rádióbemondót, hogy mégis adjunk valami pofát ennek a premiernek. De hát mozi világosban! Eleve nem koncentrálnak az ember. Egyszer csak azt

¹⁸ Nádasdy Kálmán (1904-1980), Kossuth-díjas filmrendező, színházigazgató.

¹⁹ Rényi Péter (1920-2002), újságíró, író.

láttam, hogy jönnek be a vonatok, és jön vele a fiatalság, majd megy egy irányba. A lényeg az, hogy odamentem tíz perccel a kezdés előtt, és az üzletvezető ki volt akadva, mert nem elég, hogy minden jegy elkelt, de még a fákön is ültek az emberek. És ez így ment tíz napig. Az ötödik napon már ő is rájött, hogy ezért iszonyatosan jó prémiumot fog kapni, mert nem nézik a statisztikát, hogy mi megy, a száz százalék a lényeg.

Ez lement. No de be kellene valahol Pesten is mutatni a filmet! Hol? Pesterzsébeten, természetesen. A pesterzsébeti mozis ebből gazdagodott meg. Attól kezdve az összes kismozis elkezdett udvarolni, hogy adják nekik az *Ezek a fiatalok*at.

Mit gondol közel ötven év távlatából: beváltotta az ígéretét ez a film, és sikeres lett?

Nekem két vágyam volt. Az egyik az, hogy csináljak egy mai filmet, tehát, hogy látok valamit, amit jónak, európainak és világljelenségnek tartok, és mégis sajátosan magyar ízű, és magyar elemekre épült. Ez az egyik. A másik, hogy az embereknek meg is mutassam ezt, mert ha a szocializmusban egyszer egy moziban bemutatnak valamit, arra állami engedély van. Mesélték nekem, hogy sok vidéki mozis nem merte bemutatni, vagy nem engedett oda beat-együttest korábban. Attól kezdve, hogy a film a moziban ment, engedélyezték a beatzenekarokat is.

Nem volt nagy kunszt amúgy, mert akkor én már láttam a Beatleseket, én is táncoltam a moziban, Párizsban. Hazajöttem, de akkor itthon semmi ilyen nem volt. Hogy milyen volt a hivatalosság? Képzeld el, hogy a filmet bemutatták Pécsen nyáron, egy szabadtéri moziban. A mozi zsúfolásig megtelt, a rendőrség riadóztatta a környező rendőrőrsöket, behoztak még rendőröket, és a mozihoz vezető úton minden öt méteren állt egy rendőr gumibottal. Szabadtéri film volt. A film kezdete után tíz perccel elkezdtek hangosan kérdezgetni, hogy mindenkinek meg van az esernyője? És ha valaki visszaszólt, akkor berohantak oda, elvittek tíz fiút a rendőrségre. Az utcán, jóval az előadás után pedig két gyerek elkezdett egy konzervdobozt rugdosni. Bevitték a rendőrségre őket is.

Szóval ilyenek voltak, de a kisebb, ügyesebb emberek, akik látták, hogy ez pénz is, azok bemutatták a filmet. Az igaz, hogy a premier után egy mozi sem játszotta, de az is igaz, hogy másfél-két év múlva már kétmillió ember látta! Ami nem úgy volt kétmillió, hogy ennyi ember el is ment, hanem volt, aki tizenkétszer látta a filmet. Ez az egyik dolog. A lemeznek is nagy sikere lett: a következő évben már tízszeres árat ígértek egy lemezért, ma pedig már

egy lemeztörténeti darab. A grafikát a legjobb grafikussal csináltattam. Úgyhogy én úgy érzem, hogy sikeres a film: a Duna Televízióban, meg kis mozikban máig játsszák a filmet, és mindig tele van.

A lényeg, hogy arra ügyeltem, hogy a számok originálisak legyenek. Eszem ágába nem jutott, pedig nagyon jó barátságba keveredtem velük, hogy én valamibe is beleszóljak a zenében – hagytam, hogy ők csinálják meg, én csak azt határoztam meg, hogy a filmnek abban a részében milyen allúziókat keltsen a zene.

Aki még érdekes lehet a film szereplői közül, az a filmrendező: mi motiválta arra, hogy önmagát is belekomponálja a filmbe? Egyáltalán jól értelmezem, hogy saját magát is meg akarta a vásznon jeleníteni?

Jól. És a színészt is úgy válogattam, hogy az „én színészem” legyen. Jó barátságban voltam vele.²⁰ Egész egyszerű oka volt amúgy ennek. Ezzel azt akartam jelezni, hogy van az a pasas, aki filmmel foglalkozik, és aki lejár az Illés-koncertekre, tehát ő is azt mutatja, ami a zenekar igazi arca. Nem fényeztem a zenekart, hanem egyszerűen csak megmutattam.

Az utolsó kérdésem az Extázis 7-től 10-ig című filmhez kapcsolódik, amit sokszor párba állítanak az Ön filmjével. Mit gondol, mennyiben folytatása Kovács András folytatása az Önének?

Ő is csak azt mutatta meg, hogyan zajlanak a beat-koncertek. Olyan volt minden mint az Oktober Festen: van egymás mellett tíz sátor, kb. tízezer ember van egy sátorban. 10 órakor eljátsszák a sörhimnuszt, 80 éve így tesznek, a zenekar levonul, nincs ismétlés, senkinek eszébe nem jut. Az autók addig tömött sorokban állnak, nincs elég hely, tíz perc múlva viszont egy autó nincs ott. Egy karambol sincs, pedig mindenkiben benne van legalább egy liter 16 fokos sör. Nincs az utcán éneklés. Itt is ez volt. Befejezte a zenekar, lejátszották az utolsó számot, a szokásos ráadásokkal, aztán az emberek kimentek némán. Nincs ünneplés, nincs dúdolás, eltűntek. Főnt volt a Várban az a terem.²¹ Azt még én csináltam, alakítottam, hogy valahogy kinézzen. Deszkákat raktam, hogy megtörjem a monotonitását. A legtöbb

²⁰ A filmben a rendezőt Őze Lajos alakítja.

²¹ Banovich itt a Budapesti Műszaki Egyetem Hess András téri kollégiumának klubjára gondol, ahol többek között az Omega együttes is rendszeresen koncertezett. A film nyitójelenete is itt játszódik.

fiatal onnan is hazament. Volt, aki ott maradt piálni, a zenészek között is volt egy pár ilyen típus, aki ezt a szerepét játszotta, de tulajdonképpen az az érdekes, hogy ez egy fegyelmezett társaság volt. Tudták, hogy ez a dolgok menete.